

PREGLEDI I MIŠLJENJA

Svetlana Radović¹

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje
vaspitača u Novom Sadu

Lada Marinković

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje
vaspitača u Novom Sadu

UDC: 373.21:502.131.1

159.953.5:502.131.1-053.4

doi: 10.19090/ps.2019.1.82-97

Primljen: 10. 5. 2019.

Prihvaćen: 19. 6. 2019.

ORIGINALNI NAUČNI RAD

STAVOVI VASPITAČA I RODITELJA PREMA UČENJU O INTEGRALNOM ODRŽIVOM RAZVOJU U PREDŠKOLSKOM OBRAZOVANJU²

Apstrakt

U radu su prikazani rezultati anketnog istraživanja stavova vaspitača i roditelja prema učenju o integralnom održivom razvoju u predškolskom obrazovanju. Integralni održivi razvoj je sveobuhvatan pojam koji podrazumeva ostvarenje ekološke, ekonomske, socijalne i kulturne održivosti. S obzirom da održivi razvoj pretpostavlja proaktivan odnos prema okruženju i da je rano obrazovanje ključno u razvijanju ovog odnosa, cilj istraživanja je bio da se sagleda odnos vaspitača kao prve karike u sistemu formalnog obrazovanja i roditelja kao direktnih modela za oblikovanje budućih obrazaca ponašanja dece, prema učenju o integralnom održivom razvoju na predškolskom uzrastu. Analiza je zasnovana na zainteresovanosti vaspitača i roditelja za pitanja održivog razvoja, njihovom poznavanju konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja, izboru konkretnih tema kao prikladnih za učenje na predškolskom uzrastu, odnosu prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program i percepciji aktera ovog procesa. Rezultati pokazuju da su vaspitači i roditelji zainteresovani za pitanja održivog razvoja, ali da ga ne poimaju kao integralnog. U njihovom shvatanju održivog razvoja dominiraju ekološka i delimično ekonomska i kulturna dimenzija. Procena potrebe uvođenja pojedinačnih tema iz integralnog održivog razvoja korespondira sa njihovim poimanjem održivog razvoja. Pozitivan rezultat

¹ Svetlanar69@gmail.com

² Rad je nastao u okviru projekta Održivi razvoj u predškolskom programu koji je kao razvojnoistraživački projekat visokih škola strukovnih studija finansijski podržao Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost u 2018. godini.

ovog istraživanja jeste generalno pozitivan stav kako vaspitača tako i roditelja prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program kao i uvid u značaj partnerstva svih relevantnih aktera za uspeh obrazovnog procesa i ostvarenja održivog društva.

Ključne reči: integralni održivi razvoj, predškolsko obrazovanje, roditelji, vaspitači

Uvod

Poslednjih decenija održivi razvoj zaokuplja sve veću pažnju laičke i stručne javnosti. Njime se ističe čovekova težnja da promeni dosadašnji način života, stavove, vrednosti, navike i delovanja kako bi dokinuo negativne efekte svoga dosadašnjeg delanja, odnosno kako bi obezbedio održivost/ravnotežu, ne samo za sebe već i za generacije koje dolaze. Izraz seže do izveštaja Rimskog kluba s početka sedamdesetih godina prošlog veka (Pušić, 2001), da bi široku afirmaciju, stekao u drugoj polovini 80-ih godina, nakon objavljivanja izveštaja *Naša zajednička budućnost*, koji je na zahtev Generalne skupštine Ujedinjenih nacija izradila Komisija za okruženje i razvoj. U ovom dokumentu održivi razvoj određen je kao razvoj koji „izlazi u susret potrebama sadašnjih generacija bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe” (*Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, 1987: 54).

Prvobitno se ovaj pojam koristio u okviru ekološkog diskursa i odnosio se, naročito u široj javnosti i praksi, na zaštitu životne sredine, da bi usled uvida da se održivost društva ne može svesti samo na zaštitu životne sredine evoluirao u sveobuhvatni koncept koji u sebi integriše ekološku, ekonomsku, socijalnu i kulturnu dimenziju razvoja, pa se u tom smislu govori o integralnom održivom razvoju (opširnije Pušić, 2001; Radović, 2019; Zeman & Zeman, 2010). Ukratko, ekološka dimenzija obuhvata zaštitu životne sredine; ekonomska se odnosi na razvoj koji ne crpi ekosistemske usluge, povećava ekonomski potencijal i samoodrživost lokalnih zajednica; socijalna dimenzija zasniva se na društvenoj pravdi i jednakosti, odnosno izbegavanju svake vrste segregacije, dok kulturna dimenzija predstavlja očuvanje kulturne osobenosti zajednice uz prihvatanje različitosti i kreativnosti. Ovo poimanje održivog razvoja ugrađeno je i u deklaracije i strategije posvećene održivom razvoju, odnosno njegove akcione planove. Agenda UN 2015–2030, na primer, koju je kao akcioni plan održivog razvoja usvojila i Republika Srbija, održivi razvoj shvata kao razvoj koji obuhvata ekološku, socijalnu, ekonomsku i kulturnu dimenziju.

Nedvosmisleno postoji opšta saglasnost da je obrazovanje ključno u osposobljavanju ljudi da održivo žive, kao što je i jasno prihvaćen stav da učenje za održivi razvoj treba započeti na ranom uzrastu (Cutter-Mackenzie & Edwards, 2013; Davis, 2010; Palmer, Suggate, & Matthews, 1996; Pramling Samuelsson, 2011; Siraj-Blat-

chford, 2009) budući da je potvrđeno da kvalitetno rano obrazovanje ima pozitivne efekte na razvijanje dečjih stavova, formiranje njihovog ponašanja kao i na njihov fizički, emotivni, intelektualni i socijalni razvoj (Muennig et al., 2011; Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford, & Taggart, 2004). Takođe, deca imaju izuzetan kapacitet da očuvaju svoje osobene kulture (Hofstede et al., 2010), a s obzirom na to da su upravo ona nosioci vrednosti i normi koje treba da oblikuju buduće društvo, rano obrazovanje u oblasti održivog razvoja je od presudne važnosti.

Upoznavanje predškolske dece sa pitanjima integralnog održivog razvoja usaglašeno je sa novim Osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja ("Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja - Godine uzleta," 2018). Razvijanje svesti o povezanosti ljudi i prirode i brige za životnu sredinu s ciljem pružanja podrške socijalnoj dobrobiti deteta nastavak je aktivnosti iz prethodnog programa ("Opšte osnove predškolskog programa", 2006). Ono što je novina jeste da se kao socijalna dobrobit deteta uočava razvijanje proaktivnog odnosa prema životu i okruženju, što svakako predstavlja pretpostavku razvijanja ne samo ličnog već i građanskog aktivizma. S ovim je u skladu i uočavanje društvenih i građanskih kompetencija, inicijative i preduzetništva, kulturološke svesti i izražavanja kao ključnih kompetencija koje treba razviti na predškolskom uzrastu. Isticanje značaja razvijanja građanskih kompetencija, odnosno građanskog aktivizma poseban značaj dobija u kontekstu promena koje su se odigrale na polju promenjene percepcije ključnih aktera upravljanja održivošću. U globalnom rizičnom društvu polje subpolitike (Bek, 2011), odnosno aktivnosti grupa i udruženja koja deluju izvan formalnih mehanizama politike kao što su grupe za zaštitu životne sredine, ljudska prava ili prava potrošača, humanitarne organizacije, feministički pokret, postaje ključno za ostvarenje društvenih promena pa i ostvarenje održivosti. Ključni akteri u upravljanju održivošću su građani koji iskazuju zabrinutost za pitanja od javnog interesa i lične interese podređuju u odnosu na interese prema zajednici. Ova promena ključnih aktera upravljanja okruženjem otvara pitanje kapaciteta građana za aktersko delovanje koje je, pak, povezano sa pitanjem dominantnog sistema vrednosti, pa time i obrazovanjem. Pitanje kapaciteta građana za aktersko delovanje dobija dodatni značaj u odnosu na kontekstualne specifičnosti našeg društva. Srbija je postsocijalističko društvo koje karakteriše autoritarno nasleđe i nedostatak tradicije u institucionalizaciji odnosa između građanskih udruženja i države. Autori ova društva nazivaju civilnim društvima bez građana (Andreeva, Doushkova, Petkova, & Mihailov, 2005) kako zbog niskog aktivizma, odnosno povlačenja građana u privatnu sferu i socijalne mreže tako i zbog nedostatka poverenja u većinu građanskih ili političkih institucija (Howard, 2003; Petrović, 2012).

Kao što je istakao Bronfenbrenner (1997), porodica i formalne ustanove obrazovanja su podjednako važni konteksti dečjeg učenja i razvijanja stavova koji su prihvatljivi za datu kulturu. Istraživanja potvrđuju njegovu tezu. Efikanost učenja za održivost na ranom uzrastu ne određuje samo angažovanje vaspitača kao prve karike u sistemu formalnog obrazovanja već i roditelja kao direktnih modela za oblikovanje budućih

obrazaca ponašanja dece, čime se ukazuje na potrebu da postoji usaglašenost delovanja oba konteksta (Ferreira & Davis, 2015).

Ovo istraživanje rađeno je sa ciljem da se sagleda odnos vaspitača i roditelja prema učenju o integralnom održivom razvoju na predškolskom uzrastu. Odnos vaspitača i roditelja prema ovom pitanju analiziran je na osnovu njihove zainteresovanosti za pitanja održivog razvoja, poznavanja konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja, izbora konkretnih tema kao prikladnih za učenje na predškolskom uzrastu, odnosa prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program i percepcije aktera obrazovanja za integralni održivi razvoj.

Metod

Istraživanje je realizovano kao anketno istraživanje na prigodnom uzorku od 125 vaspitača zaposlenih u Predškolskoj ustanovi „Radosno detinjstvo” iz Novog Sada i u privatnim vrtićima takođe u Novom Sadu i 105 roditelja. U slučaju vaspitača primenjeno je klasično anketiranje licem u lice, dok su podaci o stavovima roditelja prikupljeni online upitnikom podeljenim posredstvom facebook društvene mreže.

U skladu sa postavljenim ciljem i njegovom operacionalizacijom konstruisan je upitnik kojim su obuhvaćene sledeće grupe pitanja: Prva grupa pitanja odnosila se na zainteresovanost za pitanja održivog razvoja i poznavanje konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja. Poznavanje konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja mereno je testom sa ponuđenim odgovorima tačno, odnosno netačno, sastavljenim od tvrdnji koje se odnose na ekološku, socijalnu, ekonomsku i kulturnu dimenziju održivog razvoja. Poznavanje ekološke dimenzije obuhvatilo je poznavanje prirodnih fenomena koji su povezani sa zaštitom životne sredine, reciklabilnosti materijala i lokalnog biodiverziteta. Poznavanje ostalih dimenzija posmatrano je kao prepoznavanje njihovih konstitutivnih elemenata. Druga grupa pitanja odnosila se na izbor konkretnih tema koje bi trebalo uključiti u učenje za održivi razvoj na predškolskom uzrastu. Trećom grupom pitanja obuhvaćen je odnos prema uvođenju programa integralnog održivog razvoja u predškolsko obrazovanje, percepcija nosilaca ove edukacije i spremnost na lično angažovanje u edukaciji u slučaju roditelja. Odnos prema uvođenju programa integralnog održivog razvoja u predškolsko obrazovanje meren je petostepenom Likertovom skalom. Pored navedenog prikupljeni su podaci o polu, starosti, radnom stažu i stepenu obrazovanja. Istraživanje je sprovedeno u periodu septembar - novembar 2018. godine.

Dobijeni podaci statistički su obrađeni u programu SPSS izračunavanjem procentualnih vrednosti i aritmetičkih sredina, a za analizu odnosa između određenih varijabli korišćeni su χ^2 i *t-test*, u zavisnosti od tipa varijable.

S obzirom na polnu strukturu vaspitačke profesije ne iznenađuje da su gotovo svi vaspitači obuhvaćeni istraživanjem žene (98,4%). Najmlađi vaspitač ima 22 godine, a najstariji 62 godine. Prosečna starost vaspitača iznosi 41,8 godina (SD=8,56).

Prosečan radni staž vaspitača je 15 godina ($SD=8,52$), a kreće se u rasponu od jedne do 38 godina. U odnosu na stepen obrazovanja 60,8% ima zvanje strukovnog vaspitača, 12,8% specijaliste strukovnog vaspitača 26,4% diplomiranog vaspitača.

Što se tiče roditelja u istraživanju je učestvovalo 90,0% majki i 10,0% očeva. Ovakva struktura uzorkovanih roditelja je posledica, čini se, očekivano većeg interesovanja i uključenosti majki u brigu i teme koje se tiču dece predškolskog uzrasta. Najviše anketiranih roditelja ima najviši stepen obrazovanja (magistar, master ili doktor nauka 57,7%), zatim završen fakultet ili strukovnu školu (36,5%), dok je ispitanika sa završenom osnovnom i srednjom školom značajno manje (ukupno 5,8%). Stoga bi dobijene rezultate mogli interpretirati kao dominantno stavove visokoobrazovanih majki. Raspon godina života ispitanih roditelja je od 25 do 49 godina, a prosečna starost iznosi 32,2 godine.

Rezultati i diskusija

Zainteresovanost vaspitača i roditelja za pitanja održivog razvoja

Kao što se iz prikazanih rezultata u tabeli 1 vidi, među vaspitačima i roditeljima dominira zainteresovanost za pitanja održivog razvoja i procena da su ova pitanja ključna za kvalitet ličnog i dečjeg života. Međutim, veći procenat roditelja u odnosu na vaspitače izražava zainteresovanost za ova pitanja. Vaspitači su skloniji da prihvate stav da su pitanja održivog razvoja važna, ali ne i prioritetna u odnosu na neka druga pitanja, konkretno politička. Takođe, jedan mali broj vaspitača nije zainteresovan za pitanja održivog razvoja niti za sticanje znanja iz ove oblasti i smatraju da ih se ona lično ne tiču, dok se nijedan roditelj nije opredelio za ovaj stav. Veza između ove dve varijable, mereno χ^2 testom je statistički značajna, a dobijena vrednost *Phi* koeficijenta od .213 ukazuje na njihovu izraženu povezanost.

Tabela 1

Zainteresovanost vaspitača i roditelja za pitanja održivog razvoja u %

Stepen zainteresovanosti	Vaspitači	Roditelji
Nisam zainteresovan/a za pitanja održivog razvoja, niti za sticanje znanja iz ove oblasti i ona me se lično ne tiču.	4.0	0
Pitanja održivog razvoja me delimično interesuju, ali mislim da nisu prioritetna, kao recimo politička pitanja.	25.6	13,5
Zainteresovan sam za pitanja održivog razvoja i mislim da su ključna kako za kvalitet mog života tako i za kvalitet života mog deteta/moje dece.	70.4	86,5

$\chi^2 = 10.434, p < .05, Phi = .213$

Poznavanje konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja

Kao što je prethodno navedeno, poznavanje konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja mereno je testom sastavljenim od 11 tvrdnji, sa ponuđenim odgovorima tačno, odnosno netačno, kojim su bile obuhvaćene sve četiri dimenzije održivog razvoja.

Na osnovu rezultata prikazanih u tabeli 2 vidi se da generalno između vaspitača i roditelja nema bitnije razlike u pogledu poznavanja konstitutivnih elemenata integralnog održivog razvoja. Ako posmatramo rezultate po pojedinačnim dimenzijama može se zaključiti da što se tiče ekološke dimenzije anketirani vaspitači i roditelji poznaju lokalno stanje biodiverziteta. Naime, 90,4% vaspitača i 96,2% roditelja je tvrdnju da je beloglavi sup zaštićena vrsta u Srbiji označio kao tačnu. U nešto manjem procentu vaspitači i roditelji poznaju reciklabilnost određenih materijala u ovom slučaju stiropora. Ono što donekle iznenađuje jeste rezultat da je svega 6.4% vaspitača i 3.8% roditelja dalo tačan odgovor na pitanje o prirodi fenomena efekta staklene bašte. Što se tiče vaspitača, rezultat je iznenađujući s obzirom na činjenicu da se u većini visokih strukovnih škola za obrazovanje vaspitača i učiteljskih fakulteta u Srbiji sluša predmet Ekologija (Marić-Jurišin, 2014). Međutim, kada se pak uzme u obzir da u studijskim programima ovaj predmet ima status izbornog predmeta (Ibid.), ostaje manje mesta za iznenađenje. Slabo poznavanje prirode fenomena efekta staklene bašte kako od strane vaspitača tako i roditelja moglo bi biti posledica njegove uobičajene i pogrešne interpretacije u javnosti³ i ukazuje na potrebu institucionalne/formalne edukacije iz ove oblasti. Kao indikator nedovoljne upoznatosti sa osnovnim pojmovima iz oblasti zaštite životne sredine može se uzeti i dobijeni rezultat da manje od polovine vaspitača i roditelja zna da se ozonski omotač može obnoviti (42,4% prema 40,0% respektivno). Što se tiče ostalih dimenzija održivog razvoja vaspitači i roditelji u velikom procentu prepoznaju elemente njegove ekonomske i kulturne dimenzije. Većina anketiranih iz obe grupe prepoznaje da je podsticanje lokalne proizvodnje deo održivog razvoja. Sličan rezultat je dobijen i što se tiče povezivanja ekonomije sa održivim razvojem. Međutim, u ovom slučaju statistički značajno (mereno χ^2 testom) veći broj roditelja u odnosu na vaspitače prepoznaje ekonomiju kao konstitutivni deo održivog razvoja.

³ Na Vikipediji se, na primer, navodi da je efekat staklene bašte proces zagrevanja planete Zemlje koji je nastao poremećajem energetske ravnoteže između količine zračenja koje Zemljina površina prima od Sunca i vraća u svemir. Deo toplotnog zračenja, koje stiže do zemljine kore, odbija se u atmosferu i, umesto da ode u svemir, apsorbuju ga neki gasovi u atmosferi i ponovno dozračuju na Zemlju. Na ovaj način se temperatura Zemljine površine povišava. Gasovi koji najviše doprinose ovom fenomenu jesu ugljen-dioksid i metan (https://sr.wikipedia.org/wiki/Efekat_staklene_ba%C5%A1te). Reč je, u stvari, o prirodnom procesu zagrevanja planete, koji omogućava život na zemlji. Razlog zašto se ovaj prirodni fenomen dovodi u vezu s ljudskim delovanjem jeste što se u javnosti uglavnom plasira stav jedne grupe naučnika koji smatraju da je današnje globalno zagrevanje posledica brže emisije gasova sa efektom staklene bašte, usled industrijalizacije, u atmosferu, nego što ih prirodni procesi mogu apsorbovati. Duga grupa naučnika, doduše manje glasna i vidljiva, smatra da se i u ovom slučaju radi o prirodnom procesu kakav se već dešavao u istoriji.

Takođe, dok u velikom procentu obe grupe prepoznaju elemente kulturne dimenzije održivog razvoja, statistički značajno veći broj vaspitača u odnosu na roditelje prepoznaje negovanje kulturnog identita kao elementa održivog razvoja, dok statistički veći broj roditelja prepoznaje interkulturno razumevanje kao element održivog razvoja. Dobijeni rezultati o prepoznavanju konstitutivnih elemenata ekonomske i kulturne dimenzije ukazuju na nekonzistentnost stavova vaspitača. Naime, veći procenat vaspitača prepoznaje negovanje kulturnog identiteta kao element održivog razvoja, ali manji procenat smatra da je i interkulturno razumevanje element održivog razvoja. Takođe, oni u većem procentu smatraju da je podsticanje lokalne proizvodnje deo održivog razvoja, ali u manjem procentu povezuju ekonomiju sa održivim razvojem.

U poređenju sa poznavanjem elemenata ekonomske i kulturne dimenzije i vaspitači i roditelji u manjem procentu prepoznaju elemente socijalne dimenzije održivog razvoja. Najmanji procenat prepoznaje prevladavanje siromaštva kao element održivog razvoja. Nešto veći procenat smatra da je ravnopravnost polova važna tema održivog razvoja kao i da je održivi razvoj povezan sa socijalnom pravdom.

Tabela 2

Poznavanje konstitutivnih elemenata održivog razvoja (prikazani su % tačnih odgovora)

Elementi održivog razvoja	Vaspitači	roditelji	χ^2	<i>p</i>	<i>Phi</i>
Ozonski omotač se može obnoviti	42.4	40.0	.136	>.05	-.024
Efekat staklene bašte je izazvao čovek svojim delovanjem	6.4	3.8	.774	>.05	-.058
Stiropor je materijal koji može da se reciklira	71.2	59.0	3.737	>.05	-.127
Beloglavi sup je zaštićena vrsta u Srbiji	90.4	96.2	2.956	>.05	.113
Održivi razvoj povezan je sa socijalnom pravdom	59.2	65.7	1.030	>.05	.067
Održivi razvoj povezan je s prevladavanjem siromaštva	49.6	58.1	1.655	>.05	.085
Ravnopravnost polova je važna tema u održivom razvoju	57.6	67.6	2.436	>.05	.103
Ekonomija nema nikakve veze s održivim razvojem	61.6	88.6	21.530	<.05	.306
Podsticanje lokalne proizvodnje je deo održivog razvoja	87.2	90.5	.611	>.05	.052
Očuvanje kulture i tradicije je sastavni deo održivog razvoja	88.8	78.1	4.844	<.05	-.145
Interkulturno razumevanje nema veze s održivim razvojem	64.8	81.9	8.395	<.05	.191

Generalno dobijeni rezultati o prepoznavanju konstitutivnih elemenata pojedinačnih dimenzija održivog razvoja ukazuju na potrebu edukacije kako vaspitača tako i roditelja iz ove oblasti.

Prikladne teme za učenje o integralnom održivom razvoju u predškolskom obrazovanju

Pre nego što prikazemo dobijene rezultate koji se odnose na teme koje bi po mišljenju vaspitača i roditelja trebalo uključiti u učenje o održivom razvoju, važno je da napomenemo da je pre donošenja ove odluke ispitanicima dato sledeće objašnjenje šta u ovom istraživanju podrazumevamo pod pojmom održivog razvoja, kao i koji elementi čine pojedinačne dimenzije održivog razvoja:

Pre nego što počnete da odgovarate na sledeća pitanja, potrebno je da Vam objasnimo šta se u ovom istraživanju podrazumeva pod održivim razvojem. Održivi razvoj se obično svodi na zaštitu životne sredine. Međutim, održivi razvoj pored zaštite životne sredine obuhvata i socijalnu, kulturnu i ekonomsku dimenziju. Socijalna dimenzija odnosi se na ostvarenje ljudskih prava, socijalne pravde, rodne ravnopravnosti i prevladavanje siromaštva. Ekonomska dimenzija podrazumeva društveno odgovorno poslovanje, što bi značilo korektan odnos prema dobavljačima i kupcima, lokalnoj zajednici, prirodnim resursima, kao i podsticanje lokalne proizvodnje i lokalnih tržišta i saradnju lokalnih preduzetnika. Kulturna dimenzija pretpostavlja očuvanje kulturnog identiteta i interkulturno razumevanje. Molimo Vas da imate ovo na umu prilikom odgovaranja na pitanja koja slede.

Generalno, na osnovu rezultata prikazanih u tabeli 3 vidi se da među vaspitačima i roditeljima gotovo da ne postoji razlika u pogledu opredeljenja za pojedinačne teme. Ekološko obrazovanje bilo je sastavni deo donedavno važećeg predškolskog programa i realizovalo se putem brojnih ekoloških aktivnosti (*Opšte osnove predškolskog programa*, 2006). U tom smislu, ne iznenađuje što većina vaspitača i roditelja smatra da u učenje na predškolskom uzrastu treba uključiti teme koje se odnose na ekološku dimenziju održivog razvoja (Tabela 3). Gotovo opšta saglasnost kako među vaspitačima tako i među roditeljima postoji i u pogledu potrebe učenja o reciklaži (92,7% prema 96,2%). Takođe, većina vaspitača i roditelja smatra da predškolska deca treba da se upoznaju i sa zelenim izvorima energije, problemom otpada, štednje prirodnih resursa i klimatskim promenama.

Tabela 3.

Opredeljenje za teme koje bi trebalo da budu uključene u učenje za održivi razvoj na predškolskom uzrastu (prikazani su rezultati u %)

Tema	Vaspitači			Roditelji			χ^2	p	Cramer's V
	da	ne	nisam siguran/a	da	ne	nisam siguran/a			
Zeleni izvori energije	87,2	3,2	9,6	92,4	3,8	3,8	2.982	>.05	.114
Reciklaža	92,0	1,6	6,4	96,2	1,9	1,9	2.789	>.05	.110
Štednja prirodnih resursa	84,0	4,8	11,2	92,4	1,9	5,7	3.806	>.05	.129
Klimatske promene	84,0	6,4	9,6	79,0	7,6	13,3	.997	>.05	.066
Problem otpada	86,6	6,4	8,0	86,7	5,7	7,6	.062	>.05	.016
Ljudska prava	75,2	4,0	20,8	80,0	5,7	14,3	1.879	>.05	.090
Rodna ravnopravnost	59,2	7,2	33,6	75,2	13,3	11,4	16.301	<.05	.266
Društvena jednakost	76,8	4,8	18,4	81,0	7,6	11,4	2.693	>.05	.108
Prevladavanje siromaštva	44,8	9,6	45,6	64,7	9,5	24,8	11.460	<.05	.223
Organska proizvodnja hrane	74,4	4,0	21,6	84,8	1,9	13,3	3.785	>.05	.128
Podsticanje lokalne proizvodnje i lokalnih tržišta	49,6	14,4	36,0	67,6	9,5	22,9	7.604	<.05	.182
Održiva proizvodnja i potrošnja	64,0	12,0	24,0	69,5	7,6	22,9	1.389	>.05	.078
Saradnja lokalnih preduzetnika sa lokalnom zajednicom	56,0	12,8	31,2	52,4	11,4	36,2	.650	>.05	.053
Fer odnos proizvođača prema kupcima	44,8	17,6	37,6	49,5	17,1	33,3	.569	>.05	.050

Korektan odnos firmi prema prirodnim resursima	52,8	13,6	33,6	61,0	11,4	27,6	1.546	>.05	.082
Korektan odnos firme prema lokalnoj zajednici	48,8	14,4	36,8	61,0	11,4	27,6	3.412	>.05	.122
Interkulturno razumevanje	78,4	3,2	18,4	86,7	1,9	11,4	2.664	>.05	.108
Kulturni identitet	75,2	1,6	23,2	73,3	7,6	19,0	5.244	>.05	.151

Slična situacija, ali sa nešto nižim procentima opredeljenja i višim procentima neodlučnih, jeste u pogledu elemenata kulturne dimenzije održivog razvoja. Uverenost u potrebu uvođenja u predškolski program tema koje se odnose na socijalnu i ekonomsku dimenziju nešto je manja i u ovom slučaju zabeležene su razlike između vaspitača i roditelja. Dok većina vaspitača i roditelja smatra da deca treba da uče o društvenoj jednakosti i ljudskim pravima, procenat onih koji nisu sigurni da li deca treba da uče o prevladavanju siromaštva i rodnoj ravnopravnosti prilično je visok, pri čemu vaspitači u statistički značajno većem procentu u odnosu na roditelje izražavaju nesigurnost u pogledu uvođenja ovih tema u predškolsko obrazovanje o održivom razvoju. Što se tiče tema koje se odnose na ekonomsku dimenziju održivosti, tri četvrtine vaspitača i nešto više roditelja smatra da organska proizvodnja hrane treba da bude deo predškolskog učenja. U vezi s ostalim temama utvrđena je manja saglasnost, pri čemu je mali procenat vaspitača i roditelja mišljenja da ove teme ne treba uključiti u predškolski program, već zauzimaju stav da nisu sigurni u potrebu njihovog uključivanja u predškolsko učenje.

Odnos prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program

Odnos prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program meren je putem stepena prihvatanja, odnosno neprihvatanja, određene tvrdnje korišćenjem Likertove skale: pet tvrdnji formulisano je tako da neprihvatanje tvrdnje zapravo predstavlja pozitivan stav prema uvođenju učenja za održivi razvoj u predškolski program (Tabela 4).

Tabela 4

Stavovi prema uvođenju učenja o održivom razvoju u program predškolskog obrazovanja (1 = u potpunosti se slažem, 5 = uopšte se ne slažem)

Tvrdnje	vaspitači		roditelji		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	AS	SD	AS	SD			
U daljem obrazovanju deca će dosta učiti o održivom razvoju pa ga ne treba uključivati u predškolski program	3.27	1.62	3.78	1.41	-2.511	228	.013
U predškolski program ne bi trebalo uključiti održivi razvoj jer su njegovi primarni zadaci čuvanje deteta i priprema deteta za školu	3.80	1.49	3.77	1.65	.137	228	.891
Decu u vrtićima ne bi trebalo učiti o održivom razvoju jer ta pitanja prevazilaze njihove sazajne sposobnosti	3.91	1.43	3.87	1.47	.186	228	.852
Upoznavanje predškolske dece sa tako ozbiljnim pitanjima kao što je održivi razvoj može se negativno odraziti na njihovo psihičko zdravlje.	4.23	1.22	4.18	1.37	.298	228	.766
U predškolski program ne bi trebalo uvesti učenje za održivi razvoj jer su vaspitači već dovoljno opterećeni drugim aktivnostima	3.52	1.48	3.97	1.43	-2.335	228	.020

I pored nedoumica u pogledu uvođenja određenih tema integralnog održivog razvoja u predškolski program vaspitači i roditelji generalno izražavaju pozitivan stav u pogledu njegovog uvođenja u program učenja u predškolskom obrazovanju. Pozitivan stav vaspitača i roditelja izražen je, pre svega, time što u najvećoj meri odbacuju stav da se ovo učenje može negativno odraziti na dečje psihičko zdravlje. Značajan rezultat jeste i to što vaspitači i roditelji uglavnom ne doživljavaju decu kao nekompetentnu, u ovom slučaju izražen u neprihvatanju stava da decu ne bi trebalo učiti o integralnom održivom jer ta pitanja prevazilaze njihove sazajne sposobnosti. Ovim stavom oni prave iskorak u odnosu na dominantni javni diskurs po kome su deca (naročito predškolskog uzrasta) nevina, spontana, osetljiva, bespomoćna, neiskusna i nekompetentna bića sa ograničenim sazajnim kapacitetima u odnosu na odrasle iz koga proizlazi zaštitnički stav prema njima, odnosno da ih je potrebno zaštititi od svih opasnosti, briga, pa i ozbiljnih tema, kakve jesu pojedini elementi održivog razvoja, jer će se ionako sa njima svakako suočiti u odraslom dobu. Od vaspitača kao profesionalaca ovo je bilo očekivano. Što se roditelja tiče dobijeni rezultat u saglasnosti je sa nalazom nekih ranijih istraživanja u kojima je utvrđeno da roditelji u Srbiji primenjuju

„pripremački“ umesto „zaštitničkog“ socijalizatorskog stila (Tomanović-Mihajlović, 1997; Tomanović, 2002).

Pozitivan odnos vaspitača i roditelja prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju na predškolskom uzrastu izražen je i prihvatanjem holističke obrazovne funkcije vrtića, evidentiranim rezultatom da većina njih nije sklona da prihvati stav kako su primarni zadaci predškolskog obrazovanja i vaspitanja čuvanje dece i priprema za školu, te da stoga u njemu nema mesta za učenje o održivom razvoju. U odnosu na prethodne tvrdnje vaspitači su statistički značajno (mereno *t-testom*) u odnosu na roditelje skloniji da kao razlog za neuvođenje učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program prihvate tvrdnju da su vaspitači dovoljno opterećeni drugim aktivnosima. Takođe, u odnosu na roditelje statistički značajno spremniji su da prihvate stav da će tokom daljeg obrazovanja deca dosta učiti o održivom razvoju pa ga stoga ne treba uključivati u predškolski program. Ovaj rezultat mogao bi ukazivati da i pored toga što vaspitači ne vide vrtić kao mesto prvenstveno za čuvanje dece i pripremu za školu poimaju ga u obrazovnom smislu kao relaksiraniju sredinu u odnosu na kasniji obrazovni proces.

Akteri i partneri u predškolskom obrazovanju za održivi razvoj

Na osnovu rezultata prikazanih u tabeli 5 vidi se da vaspitači i roditelji uviđaju značaj partnerstva u obrazovanju. Međutim, dok 88 % vaspitača smatra da u obrazovanje o održivom razvoju treba da budu uključeni svi značajni akteri – vaspitači, roditelji i predstavnici lokalne zajednice, istog je mišljenja 71,4% roditelja. Takođe, nijedan vaspitač ne smatra da je obrazovanje za održivi razvoj isključivo briga vaspitača dok je istog mišljenja 5,7% roditelja. Roditelji su u odnosu na vaspitače skloniji i da zauzmu stav da su prvenstveni akteri obrazovanja o održivom razvoju vaspitači i roditelji (11,4% prema 2,4% respektivno). Ova utvrđena razlika u mišljenjima vaspitača i roditelja, mereno χ^2 testom, je statistički značajna, a može se zaključiti da je povezanost između ove varijable na osnovu dobijene vrednosti koeficijenta *Cramer's V* izražena.

Tabela 5.

Nosioci i partneri u predškolskom obrazovanju za održivi razvoj

Nosioci i partneri u obrazovanju za OR	Vaspitači	Roditelji
Isključivo vaspitači	0	5,7
Vaspitači, predstavnici lokalne zajednice	9,6	11,4
Vaspitači i roditelji	2,4	11,4
Vaspitači, roditelji i predstavnici lokalne zajednice	88,0	71,4

$\chi^2 = 16.407, p < .001, Cramer's V = .267$

Roditeljima je postavljeno pitanje da li su spremni da se lično angažuju u obrazovanju svoje dece o održivom razvoju. Iako u velikom procentu roditelji izražavaju stav da je u obrazovanje o održivom razvoju potrebno uključiti i roditelje, svega njih 30,5% je odgovorilo na ovo pitanje, od čega je njih 75% izjavilo da je spremno da se lično angažuje u ovom procesu. Obrazloženja ovog stava ukazuju na svest roditelja o značaju saradnje porodice i vrtića za uspeh obrazovnog procesa, ali i ostvarenja održivog društva,

- *Malo je inicijativa za zajednički rad dece i roditelja u vrtiću, a kada su ovako važne teme u pitanju deca moraju to da razumeju i usvoje od malena. Kada o tome uče sa roditeljima, efekat može biti veći.*
- *... jer je osnovni zadatak roditelja da zajedno sa decom, vaspitačima i predstavnicima lokalne zajednice radi na dugoročnom očuvanju ljudskog društva i njegovog okruženja*
- *Svako od nas može da doprinese učenju i pomogne vaspitačima da na najjednostavniji, slikovit način, prilagođen deci objasni stavke koje obuhvata učenje o održivom razvoju (ekološke radionice, kvizovi, posete preduzećima koji su pozitivni primeri).*
- *Neophodno je decu upoznati sa stanjem društva jer gledaju neodgovorno ponašanje svih prema svemu, a na njima ostaje budućnost.*

Malobrojni roditelji koji su naveli da nisu spremni da se angažuju u obrazovanju svoje dece o održivom razvoju, kao glavne razloge naveli su nedostatak vremena ili da je *još rano* za ovo učenje.

Zaključne napomene

S obzirom na eksplorativni karakter istraživanja i ograničenje u mogućnosti zaključivanja koje nameće korišćeni tip uzorka, a koje se u slučaju roditelja dodatno ispoljilo i kao prezastupljenost visokoobrazovanih majki, ovu temu trebalo bi preciznije ispitati na reprezentativnom uzorku vaspitača i roditelja. Ipak na osnovu prikazanih rezultata može se zaključiti da vaspitači i roditelji pokazuju zainteresovanost, doduše roditelji u nešto većoj meri, za pitanja održivog razvoja, ali da ga ne poimaju kao integralni. U njihovom shvatanju održivog razvoja dominiraju ekološka i delimično ekonomska i kulturna dimenzija. Procena potrebe uvođenja pojedinačnih tema iz integralnog održivog razvoja korespondira sa njihovim poimanjem održivog razvoja, pri čemu je zabeležena naglašena nesigurnost u pogledu opredeljenja za uključivanje u predškolsko učenje određenih tema koje se odnose na ekonomsku i socijalnu dimenziju održivog razvoja. Ovaj rezultat upućuje na potrebu dodatne edukacije kako vaspitača tako i roditelja iz ove oblasti. Ohrabrujući rezultat ovog istraživanja jeste generalno pozitivan stav kako vaspitača tako i roditelja prema uvođenju učenja o integralnom održivom razvoju u predškolski program kao i uviđanje značaja partnerstva svih relevantnih aktera za uspeh obrazovnog procesa i ostvarenja održivog društva.

Svetlana Radović⁴

Preschool Teacher Training College in Novi Sad

Lada Marinković

Preschool Teacher Training College in Novi Sad

TEACHERS AND PARENTS' ATTITUDES TOWARDS LEARNING INTEGRAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN PRESCHOOL EDUCATION

Abstract

The paper presents the findings of a survey of preschool teachers and parents' attitudes towards learning integral sustainable development in preschool education. Integral sustainable development is a comprehensive concept that implies the achievement of ecological, economic, social and cultural sustainability. Given that sustainable development presupposes a proactive stance towards the environment and that early education is crucial in its development, the aim of the research was to explore attitudes of preschool teachers, as the first link in the formal education system, and parents as direct models for shaping future patterns of children's behaviour, to study integral sustainable development at pre-school age. The analysis was based on teachers and parents' interest in sustainable development issues, their knowledge about constituent elements of integral sustainable development, selection of specific topics as suitable for pre-school learning, attitudes towards introducing learning about integral sustainable development into preschool programs and perception of the actors in this process. The results indicate that teachers and parents are interest in sustainable development issues, but they fail to comprehend it as integral. In their understanding of sustainable development, the ecological and partially economic and cultural dimension dominate. The assessment of the need to introduce singular themes of integral sustainable development corresponds to their understanding of the concept. The positive result of this research is generally positive attitude of parents and educators towards introducing learning about integral sustainable development into the preschool program, as well as insight into the importance of the partnership of all relevant actors for the success of the educational process and the achievement of sustainable society.

Key words: integral sustainable development, preschool education, parents, teachers

⁴ Svetlanar69@gmail.com

Literatura

- Andreeva, D., Doushkova, I., Petkova, D., & Mihailov, D. (2005). *Civil Society Without the Citizens: An assessment of Bulgarian Civil Society 200-2005. Civic civil Society Index Report for Bulgaria*. Sofia.
- Bek, U. (2011). *Svetsko rizično društvo: u potrazi za izgubljenom sigurnošću*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Bronfenbrenner, J. (1997). *Ekologija ljudskog razvoja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Cutter-Mackenzie, A., & Edwards, S. (2013). Toward a Model for Early Childhood Environmental Education : Foregrounding , Developing , and Connecting Knowledge Through Play- Based Learning. *The Journal of Environmental Education*, 44(3), 195–213. <http://doi.org/10.1080/00958964.2012.751892>
- Davis, J. (2010). Early childhood education for sustainability : why it matters, what it is, and how whole centre action research and systems thinking can help. *Journal of Action Research Today in Early Childhood*, 35–44.
- Ferreira, J., & Davis, J. (2015). Using research and a systems approach to mainstream change in early childhood education for sustainability. In J. Davis (Ed.), *Young children and the environment: early education for sustainability* (pp. 301–316). Port Melbourne: Cambridge University Press.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations*. New York: McGraw-Hill.
- Howard, M. M. (2003). *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marić-Jurišin, S. (2014). *Implikacije ekoloških programa na socio - emocionalni razvoj dece predškolskog uzrasta. Doktorska Disertacija*. Novi Sad.
- Muennig, P., Robertson, D., Johnson, G., Campbell, F., Pungello, E. P., & Neidell, M. (2011). The Effect of an Early Education Program on Adult Health : The Carolina Abecedarian Project Randomized Controlled Trial. *American Journal of Public Health*, 101(3), 512–516. <http://doi.org/10.2105/AJPH.2010.200063>
- Opšte osnove predškolskog programa. (2006). Retrieved from http://www.uvb.org.rs/pdf/opste_osnove_priprenog_predskolskog_programa.pdf
- Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja - Godine uzleta. (2018). Retrieved from <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/OSNOVE-PROGRAMA-.pdf>
- Palmer, J., Suggate, J., & Matthews, J. (1996). Environmental Cognition : early ideas and misconceptions at the ages of four and six. *Environmental Education Research*, 2(3), 301–329. <http://doi.org/10.1080/1350462960020304>
- Petrović, M. (2012). Ekološki odgovorno građanstvo: teško dostižan ideal u Srbiji. In M. Petrović (Ed.), *Glokalnost transformacijskih procesa u Srbiji* (pp. 75–100).

- Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čigoja štampa.
- Pramling Samuelsson, I. (2011). Why We Should Begin Early with ESD : The Role of Early Childhood Education. *International Journal of Early Childhood*, 43(2), 103–118. <http://doi.org/10.1007/s13158-011-0034-x>
- Pušić, L. (2001). *Održivi grad: ka jednoj sociologiji okruženja*. Beograd: Nezavisna izdanja Slobodan Mašić.
- Radović, S. (2019). Koncept integralnog održivog razvoja. In S. Radović, O. V.- Braško, L. Marinković, I. I. Popović, & J. Ulić (Eds.), *Održivi razvoj u predškolskom programu - integralni pristup* (pp. 13–27). Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu.
- Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future*. (1987). Retrieved from <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- Siraj-Blatchford, J. (2009). Editorial: Education For Sustainable Development in Early Childhood. *International Journal of Early Childhood*, 41(2), 9–22.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-School Education (EPPE) Project : Final Report A Longitudinal Study Funded by the DfES 1997-2004*.
- Tomanović-Mihajlović, S. (1997). *Detinjstvo u Rakovici:svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Tomanović, S. (2002). Životni stil porodice i svakodnevni život deteta. *Зборник Филозофског Факултета. Серија Б*, (17), 305–321.
- Zeman, M. G., & Zeman, Z. (2010). *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.